

Trei eseuri despre (dez)ordine

Valeriu GHERGHEL

Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice
 “Alexandru Ioan Cuza” University of Iasi, Faculty of Philosophy
 Personal e-mail: valeriu.gherghel@yahoo.com

Three essays on (dis)orderliness

For wise men and academics, the order of the world had been an implicit truth for a long time. Nobody had doubted it. The purpose of philosophy and theological discourse has always been to record and contemplate the mundane and celestial world. Because it has a Creator, the universe (and the human being) are in complete order (id est they are in orderliness), in a rigorous hierarchy and, at the same time, they have a meaning, a purpose, they are part of a meaningful whole. In an orderly world, life instantly acquires meaning. This venerable certainty has become, in time, a simple hypothesis. Philosophers are no longer sure that the world is orderly. The following essays comment on the decay of a certainty and, in the end, on its loss. Borges and Georges Perec dared to record (with bitter irony) this loss. And this tripartite essay will speak about them.

Keywords: Borges, classification, hierarchy, metaphysics, order, Perec.

To Whom It May Concern:

Reference in Respect of Dr. Ana-Maria Pascal

I have known Ana-Maria Pascal for almost twelve years, mainly as a fellow academic at the university where she took her BA, Master and Doctorate in Philosophy degrees, but also in my role as editor of a cultural magazine (Timpul) where she has been publishing philosophical essays since 2008. She is also a regular contributor to our Philosophy blog, where she comments on socio-legal, moral and political issues.

Mundaneum

Deși universul conține o infinitate de lucruri, fapte și închipuiri (sau, poate, tocmai din această pricină), au existat mereu minți temerare, care au încercat să-l clasifice. Pe urmele lui Pliniu cel Bătrân și după modelul *Istoriei naturale*, Isidor de Sevilla, de exemplu, a redactat, către anul 636, mai bine de 800 de pagini de enciclopedie, în douăzeci de cărți. Enciclopedia lui este intitulată *Etymologiarum sive Originum libri XX*.

Peste vreme, încercarea s-a repetat. Secolul al XIII-lea a fost obsedat de ordine și acumulare. Pentru acest motiv, a

fost numit, de altfel, “secolul enciclopedismului”. Atunci au trăit și au compilat: Alexander Neckham, Bartholomaeus Anglicus, Thomas Brabantinus, numit și Thomas van Bellinghen (care a scris *Liber de natura rerum*), Arnoldus Saxo, numit și Arnoldus Luca, Michael Scotus (care a scris *Liber introductorius*), dar, mai cu seamă, Vincent de Beauvais, numit și Vincentius Burgundus (care a scris *Speculum maius*). Toți au voit să clasifice lumea, s-o așeze într-o ordine și s-o rezume într-o carte definitivă.

Pentru a da o sugestie cu privire la conținutul ramificat al unei enciclopedii, voi transcrie în grabă tabla de materii a lucrării lui Arnoldus Saxo, *De floribus rerum naturalium*. Cinci cărți tratează despre providență, lume și cer; zece cărți despre om, patrupeze, păsări, pești, reptile; patru cărți despre natura și virtuțile pietrelor, despre semnele vestigiale și despre culori (cât de ciudat: glaucul este identificat de Arnoldus cu verdele gălbui al lămâii și nu cu nuanța frunzelor de măslin, cum credeau grecii!); zece cărți despre proprietățile tuturor ființelor (fiare, ierburi, oglinzi, văz); cinci cărți despre obiceiuri, afecte și moravuri (autorul enumeră fericirea, mânia, avariția, temperanța, prudența, malignitatea etc.). O singură

observație, în trecut: deși recenzează cu o evanghelică minuție cuprinsul lumii, enciclopedia lui Arnoldus rămâne în mod vădit incompletă.

Dar ispita clasificării perfecte, ispita de a rânduiri amănunțit indefinitul, nu s-a sfârșit niciodată. Nici nu poate sfârși. Eșecul medievalilor nu i-a descurajat câtuși de puțin pe succesori. De exemplu, la finele secolului al XIX-lea, doi savanți belgieni (care amintesc de entuziasmul și nechibzuința unor Bouvard și Pécuchet, eroii lui Gustave Flaubert) s-au hotărât să adune într-un imens repertoriu tot ceea ce se știa despre univers. A fost o bravură. Cei doi savanți se numeau Henri La Fontaine și Paul Otlet.

Rezultatul muncii lor, inventarul complet al lumii, Registrul cu majusculă, *summa mundi*, s-a numit *Mundaneum*. Catalogul cuprindea cel puțin 16 milioane de fișe. Și era însoțit de un muzeu în care Henri La Fontaine și Paul Otlet arhivau concis cărți propriuzise, cărți pos/stale, cărți de vizită, publicații academice (anuale, mensuale, bi-mensuale), anale, buletine, gazete, foi dispartate, manifeste, imagini tipărite, afișe, scrisori, ilustrate, înscrisuri, semnături. Una dintre ramurile acestui catalog se referă la iconografie (a fost intitulată "Répertoire Iconographique Universel") și arhivează toate imaginile tipărite vreodată. Altă ramură se cheamă "Répertoire Universel de Documentation" și adună toate documentele scrise cu puțință.

Nu atât încercarea de a aduna documente și fapte a celor doi savanți ne provoacă uimire, cât ușurința cu care folosesc adjectivul *universal*, într-o lume, probabil, nelimitată. Ori într-o serie nelimitată de lumi.

Nu este inutil, poate, să precizez că Paul Otlet (1868-1944) este inventatorul așa-numitei *clasificări zecimale universale* (CDU). Specialiștii în bibliologie sunt deja în temă. E vorba, deci, de o clasificare a (materiei) scrierilor: catalogul exhaustiv al tuturor cataloagelor, bibliografia bibliografiilor, lista perfectă a tuturor listelor. Visul secret al lui Paul Otlet a fost, în fond, să rezume și să clasifice lumea (este și titlul unei biografii a savantului publicată în 2006: *L'homme qui voulait classer le monde*). Totuși, universul, fiind eclectic și nebulos (unii filosofi anglo-saxoni au folosit, recent, termenul "miscellaneous"), nu poate fi clasificat ca atare. Nu poate fi rezumat.

Insul finit poate stăpâni doar finitul. Pentru a fi rânduit după categorii și despărțăminte, după sertare și rubrici, un domeniu trebuie să fie omogen și finit. Clasifici mulțimea fructelor (*id est* indivizi din aceeași specie), nicidecum mulțimea tuturor mulțimilor care nu se includ pe sine. Altminteri, nu poți reuni prea ușor ondine, hipogrifi, virtuți cardinale, lexicografi, unicorni, ecuații de gradul patru, enciclopedii chinezești, cardinali, centauri, intenții secundare, propoziții regente, circumferințe, regi pleșuvi, elegii sau operații algebrice. În deosebire de Gilles Deleuze (al cărui *rizom* leagă, în principiu, orice de orice), Paul Otlet nu ignora acest modest adevăr. El s-a gândit să reducă la un numitor comun diversul sensibil, multiplicitatea, incoerența. S-a gândit la un breviar.

Unitatea de arhivat în clasificarea lui Otlet este *documentul* (sau fișa). Pentru a ordona fără rest conținutul scrierilor, a inventat, astfel, o metodă de omogenizare, meșteșugul de a analiza orice carte, indiferent de subiect, în unități discrete. A gândit, prin urmare, cartea (și viitorul ei) ca succesiune de fișe. Tomul cel mai compact devine în acest chip colecție de notițe, de "locuri comune" (în sensul de aici, ca "pasaj notabil", sintagma a avut curs în Renaștere și la începutul modernității), de notițe rezumative. Pretinsa unitate a cărții se sfărâmă. Lumina ei venerabilă se stinge. Mai mult: visul precis al savantului era de a tipări cărțile sub forma unui mănunchi de fișe. Fila se cuvenea a fi tipărită pe o singură parte, cu un spațiu limpede și distinct între paragrafe, spre a facilita munca de arhivare a bibliografului. Savantul putea decupa, astfel, din cuprinsul paginii, un verset, o pericopă, o secțiune, un cuvânt semnificativ, dedicate unui singur subiect, să zicem.

Așadar, cartea nu mai era privită ca un întreg indivizibil, ca un obiect unitar, ca un tot. Ea își pierdea (aparent) vechiul prestigiu, strălucirea și autoritatea. Sacralitatea... În imaginația lui Paul Otlet, cartea se transforma de îndată într-un *puzzle*, într-un mănunchi de teme și idei, fără o legătură fatală între ele. În acest chip, sistemul făcea loc unei distribuții rapsodice.

Dacă ne gândim bine, cartea (inscripția, epitaful) nu a fost dintotdeauna decât un agregat sporadic de litere, de cuvinte, de sintagme, de enunțuri, de opinii. Fișa poate fi mănuită mai lesne decât tomul din care provine. Ea este astfel o entitate liberă, un "item" și, pentru acest cuvios motiv, poate intra mereu în combinații inedite cu o altă fișă decupată dintr-un volum diferit. Fișa nu are arbore genealogic.

La urma urmelor, proiectul lui Otlet nici nu era atât de extravagant. Voltaire aplicase metoda diviziunii practice (a secționării volumelor!) înaintea lui: filosoful rupea pur și simplu cărțile și teauriza în dosare deosebite, compuse după obsesii și tematici clare, extrasele: pagini răzlețe sau capitole întegi.

Intr-o paranteză fie zis, în eseu *Limba analitică a lui John Wilkins*, Jorge Luis Borges a ironizat arșița taxonomică a lui Paul Otlet. Citez: "Institutul Bibliografic din Bruxelles practică și el haosul: parcelează universul în 1000 de diviziuni, dintre care parcela 262 corespunde Papei; 282, Bisericii Romano-Catolice; 263, Zilei Mântuitorului; 268, școlilor duminicale; 298, mormonismului, iar 294, brahmanismului, buddhismului, șintoismului și taoismului" etc.

Nu sunt într-un tot de acord cu atitudinea irespectuoasă a lui Borges. Dintr-o pricină evidentă, Paul Otlet nu practica nici haosul, nici clasificarea irațională, nici absurdul.

Să ne amintim: în secolul al XII-lea, când un obscur călugăr a îndrăznit să dispună conținutul Bibliei după alfabet, răsturnându-i unitatea (într-o culegere de *distinctiones*, un dicționar explicativ), teologii au respins cu indignare invenția și l-au muștrătat pe intrus. Sfântul

Bernard a fost dezamăgit. Ordinea *naturală*, gândea el, este numai aceea ilustrată de Biblie. Comentariul va urmări întocmai cursul infailibil al Scripturii. Altfel spus, *ordo glossarum sequitur ordinem narrationis*: succesiunea explicațiilor respectă succesiunea relatării. O dispunere *more alphabetico* nu doar că insinuează imprezibilul și anarhia în marele text al lui Dumnezeu, dar încalcă ritmul însuși al providenței. Până la ivirea blamată - oarecum pe nedrept - a celui monah intemperat, glosatorii (și exegeții, în general) observau cu strictețe ordinea Cărții, întrucât numai o atare rânduială părea firească și logică. Nu și practică... Șirul gloselor era o oglindă a cărții.

Peste un veac, odată cu apariția predicatorilor vaganți, a dominicanilor și minorităților, necesitatea identificării rapide a citatului (pentru a fi comentat în cadrul omiliei) a impus o cu totul altă dispunere. Una care nu mai respecta rangurile lucrurilor și ierarhiile cerești. Firescul a fost înlocuit astfel de artificial, ordinea genezei de haosul alfabetic. Noua dezordine alfabetică sfida, în chip vădit, rutinele minții omenești. Isidor de Sevilla, de pildă, și-a construit *Etymologiarum...* după cele șase zile ale Creației (ordinea hexaemeronică). Pentru episcopul Isidor, orice altă rânduire a lucrurilor (*id est* a cuvintelor, fiindcă, în opinia lui, lucrul nu se deosebea în mod fundamental de cuvânt) într-o enciclopedie, era de neînchipuit. Ordinea lumii fusese prescrisă de Dumnezeu, nu de om. De stăpânul însuși, nu de subiecții săi (în sensul etimologic al termenului "subiect": supus, serv). Alfabetul răsturna acest principiu. Subiectul se sumețea.

Dacă nu mă înșel, tocmai aceasta a fost rațiunea pentru care Jorge Luis Borges a criticat clasificarea zecimală universală a lui Paul Otlet, comparînd-o cu apocrifa enciclopedie a animalelor, studiată de sinologul german Franz W. Kuhn. Voi aproxima succint argumentul lui Borges. Există, cu probabilitate, o schemă a lumii, o structură, o ordine. Universul nu este, nu poate fi o simplă colecție. Din păcate, această schemă a providenței a devenit de mult inaccesibilă (dacă a fost vreodată). Ea nu poate fi sesizată de om. Orice încercare a subiectului de a reface și de a impune o schemă este, fără îndoială, o inițiativă sortită eșecului¹. Nu stă în puterile sale să organizeze creația. Cu toate acestea, dreptatea a aparținut lui Otlet.

Într-o ultimă paranteză fie zis, visul taxonomic al lui Paul Otlet a fost ironizat, dintr-un motiv simetric, și de Georges Perec (în *Penser/Claser*). Pentru Perec nu există nicio schemă a lumii, nicio arhitectură și, la urma urmelor, niciun arhitect. Lumea este un amestec întunecat de indivizi dispași, o reuniune de excluși. Din această pricină, în exercițiul oricărei clasificări, rămâne întotdeauna un rest. Ordinea nu este găsită în lume de către cutare clasificator, ci este presupusă a fi acolo. Lumea nu deține și nu impune, ea, nici o rânduială, iar ordinea nu emană din lucruri. Schema este, mai degrabă, o proiecție a dorințelor noastre. Să nu uităm, Georges Perec știa despre ce vorbește: lucrase ca arhivar al naturii într-un laborator.

Aș face adaos, în încheiere, că viziunea lui Paul Otlet

suferă de un neînsemnat defect ontologic. L-a pus în lumină, printre alții, Steffen Ducheyne, într-un studiu auster²... Astfel, savantul belgian consideră că fiecare "atom" verbal (lingvistic) poate fi pus în corespondență cu unul (și numai unul) din elementele care compun lumea. Aceste elemente sunt discrete și pot fi perfect definite. Astfel, prin combinarea atomilor verbali poate fi sesizată și prinsă însăși *ordinea lumii*.

În alte cuvinte, aș rezuma *obiectivismul lingvistic* prin următoarele teze: orice element al lumii poate fi numit; nici un nume nu este ambiguu: fiecare trimite la o singură entitate mundană (are un singur denotat); orice entitate mundană trimite la un singur nume; nu există entități fără nume sau care nu pot fi numite. Nu există nume fără entități. Nu există, așadar, *flatus vocis*. În fine: *nu există entități care nu există*, deși Alexius von Meinong credea pe dos. Prin urmare, combinațiile numelor revelă întotdeauna combinații ale lucrurilor. Orice combinație posibilă (sau doar imaginabilă) de nume are negreșit un corespondent în realitate. De bună seamă, această idee nu a fost cătuși de puțin străină cabaliștilor.

Firește, ideea este perfect falsă. Adam nu a numit indivizii, ci speciile³. Termenul "publicație", de pildă, nu desemnează doar publicația particulară cu numele *Transilvania* pe care o aveți acum, printr-un discutabil hazard, în față, ci toate revistele BDI...

Alfonso de Spina, rivalul lui Jorge Luis Borges

Observație inevitabilă: aproape toți specialiștii în taxinomie au comentat clasificarea animalelor, citată de Borges în eseu *El Idioma analitica de John Wilkins*. Pornind de la investigațiile doctorului sinolog Franz W. Kuhn (care a existat realmente și a tipărit la Zürich, în 1952, traducerea lucrării *Kin Ku Ki Kwan*), Jorge Luis Borges atribuie această clasificare autorului (sau autorilor) unei enciclopedii chinezești, intitulată *Emporiu celest de cunoștințe binefăcătoare*. Mult mai puțini au sesizat însă că această enciclopedie (și această clasificare) reprezintă, în realitate, invenția ironică a lui Borges, gratuită și fermecătoare precum sonetul dedicat lui Spinoza⁴. Enciclopedia însăși nu a existat, dar ar fi putut exista. Și nimic nu exclude redactarea și publicarea într-un viitor nedefinit a unei enciclopedii similare sau chiar identice.

Michel Foucault, de exemplu, nu pare a fi băgat de seamă parodia și vorbește, în prefața la *Cuvintele și lucrurile*, doar pe temeiul acestei ilustrații, de taxinomiile aberante ale savanților orientali, despre "farmecul exotic al unei gândiri diferite". În opinia lui Foucault, nu atât insolitul ființelor din enumerare ar zguduia obișnuințele gândirii greco-latine (astfel de ființe și astfel de enumerări surprinzătoare există, de altfel, în orice bestiar medieval ori în opera magistrului Rabelais), cât însăși seria alfabetică (a, b, c, d), menită a *cuprinde* și a *lega* împreună indivizii dispași. Succesiunea alfabetică lasă impresia că însumarea fapturilor urmează o necesitate care vine dintr-o rațiune precisă: am putea presupune, să zicem, un conținut și un

conținător, o sumă de elemente și un înglobant, un număr oarecare de entități și o ontologie cuprinzătoare. Nu e deloc așa. În realitate, ordinea alfabetului creează numai iluzia coincidenței și afinităților dintr-un spațiu unic. Dar acest spațiu este, de fapt, imposibil și monstruos.

Michel Foucault scrie: “monstruoșitatea pe care Borges o face să circule în enumerația sa constă în aceea că spațiul comun al întâlnirilor este el însuși distrus”. Seria alfabetică amăgește. Alăturarea alfabetică a entităților e înșelătoare. În fond, avem de a face cu o babilonie. Entitățile țin de “locuri atât de diferite”, încât nu este cu putință să le așezi într-un “spațiu comun”, conchide Foucault. La rândul lor, locurile se fragmentează și se multiplică. Lumile se desfac în bucăți. Continentul se transformă într-un arhipelag⁵.

Cu toate acestea, dacă observăm cu atenție pasajul lui Borges, dezordinea își vedește secretul. Acest secret este unul de ordin strict logic și compozițional. Speciile de ființe rămân în perpetuitate nedefinite și vagi. În ce chip ne-am putea reprezenta oare natura animalelor care au însușirea de a fi *nenumărate*? Ce configurație și esență au bestiile din varietatea *et caetera*? Cum să includem încă o dată în clasificare ceea ce a fost deja inclus? Nu știm și nici nu vom ști. Enumerarea lui Borges pornește de la o presupusă dezordine ontologică și sfârșește prin a produce o reală *dezordine a minții*.

Voi cita în cele ce urmează clasificarea analitică a lui Jorge Luis Borges, pentru a avea un termen de comparație cu ceea ce va urma. Iată acest paragraf proverbial: “în străvechile pagini [ale enciclopediei chinezești] stă scris că animalele se împart astfel: a) aflate în proprietatea împăratului, b) îmbălsămate, c) îmblânzite, d) purcei de lapte, e) sirene, f) animale fabuloase, g) câini în libertate, h) incluse în prezenta clasificare, i) care se agită ca smintitele, j) nenumărate, k) desenate cu o pensulă foarte fină din păr de cămilă, l) *et caetera*, m) care tocmai au spart urciorul, n) care de la distanță par muște”. Se pot aminti, desigur, spre desfătarea cititorului, și alte clasificări lunatice din enciclopedia lui Isidor din Sevilla, din enciclopedia lui Bartholomaeus Anglicus sau din enciclopedia lui Vincent de Beauvais. Nici una, în schimb, nu o întrece în insolență și temeritate. Clasificarea lui Borges nu este doar imposibilă, ea este în mod rezolut *ipocrită*. Doar un autor perfect lucid putea încălca în chip atât de minuțios toate preceptele logicii (și toate granițele zoologiei). Neîndoios, clasificarea a fost imaginată anume pentru a sminti. Aluzia la inexistența dovedită matematic a mulțimii tuturor mulțimilor este transparentă și grăitoare. Și totuși...

Să considerăm cu atenție o înșiruire analogă, dintr-o ontologie *personală* de exerciții clasificatorii. Jocul alăturărilor devine vertiginos. Ce s-ar întâmpla dacă am împărți animalele în chipul următor? Iată: a) deja enumerate în prezenta clasificare, b) a căror ordine este facultativă, c) care nu sunt salamandre, hipogrifi sau elfi, d) care sunt non-grifoni, e) non-făpturi care sunt non-grifoni, f) făpturi care nu sunt non-grifoni, f) non-făpturi

care nu sunt non-grifoni, g) cu aripi, h) necunoscute, i) inexistente, j) care nu pot intra în prezenta clasificare, k) cryptide (sau animale pur *conjecturale*), l) nelimitate, m) care sunt unicul exemplar al speciei lor, n) diferite prin esență de toate celelalte.

Rațiunea eșecului taxinomic este limpede. Ca și în cazul dintâi, al lui Borges, clasificarea folosește judecăți negative (animale care nu sunt salamandre, care nu sunt hipogrifi, care nu sunt elfi), dar și judecăți infinite (animale care sunt non-grifoni, care sunt in-existente, care sunt ne-limitate). Sfera făpturilor inventariate se învecinează, astfel, cu infinitul și haosul. În *Logica generală*, Immanuel Kant a considerat cu atenție virtuțile propozițiilor nedefinite (infinite).

Dar nu este deloc sigur, totuși, că filosoful german a intuit pericolul mulțimii infinite. Ofer definiția foarte simplă a lui Richard Dedekind: o mulțime M este infinită dacă și numai dacă admite o aplicație bijectivă a unei părți proprii, SM (luată în sens strict), pe M. Altfel spus: dacă o sub-mulțime SM a lui M poate fi pusă în corespondență cu M. Prin urmare, în cazul mulțimilor infinite, definiția însăși impune ca o parte (infinită) să poată fi echivalată cu întregul (la rândul său, infinit). Pentru acest motiv, adăția și diminuarea nu afectează câtuși de puțin astfel de mulțimi. Dacă din infinit extragi o parte anume infinitul rămâne același. Dacă îi adaugi o parte, efectul nu este diferit. Dacă îl compari cu oricare din părțile sale și cu sine, este egal cu fiecare din părți și este egal cu el însuși. Mai mult: dacă inspectăm mulțimea infinită, noțiuni (precum parte, întreg, scădere, adățiune) sau axiome (precum “întregul este mai mare decât partea” ori “întregul este suma părților sale”) nu mai au o semnificație veritabilă.

Aș preciza că mulțimea vidă nu este, totuși, o mulțime infinită, deși o înclinație aproape naturală ne îndeamnă să gândim astfel. Mulțimea vidă nu poate fi definită în maniera lui Richard Dedekind, fiindcă nu are părți. Ce se întâmplă însă cu mulțimea singulară, cu specia care include un singur individ, precum specia *Phoenix* care cuprinde unicul Phoenix existent la un moment dat, vom vedea altădată...

În domeniul enumerărilor deceptivă, Jorge Luis Borges nu e singur. Putem consemna cel puțin un rival de temut. Am identificat cândva un autor despre care nu se cunosc foarte multe amănunte biografice, care s-a născut la o dată necunoscută și a murit, poate, în anul 1491 (deși tocmai în acest an a fost numit episcop de Thermopylae), care a redactat înainte de 1472, o lucrare cu titlul latinesc *Fortalitiium fidei contra Judeos, Saracenos aliosque christianae fidei inimicos*, care a fost călugăr minorit ș. a. m. d. Despre *Fortalitiium fidei...* s-au spus pe bună dreptate cuvinte binevoitoare: “opus eruditum, splendido titulo, voce barbara, et divinarum rerum cognitione praestanti”. Multă vreme, lucrarea a circulat fără numele autorului. Prologul menționează *anno MCCCCLIX*, deși tratatul s-a publicat mai târziu. *Fortalitiium fidei...* cuprinde cinci cărți. Prima tratează despre divinitatea lui Iisus Christos

și despre nechibzuiții care o contestă. A doua despre ezearhi în genere. A treia despre iudei. A patra despre adeptii lui Mahomed. A cincea (cu subtitlul "De bello demonium") despre războiul creștinilor cu demonii. În ultima carte din *Fortalitiuum...*, întâlnim o clasificare cel puțin la fel de interesantă ca aceea citată de Borges. O voi reproduce mai încolo, nu înainte de a dezvălui numele autorului: Alphonso de Spina sau Alonso de Espina.

Dacă îngerii au fost descriși și rânduiți simetric (trei specii de câte trei specii) încă în tratatul *De caelesti hierachia* al lui Pseudo-Dionisie Areopagitul (secolul al V-lea), demonii s-au vădit a fi, în acord cu firea lor nestăpânită, entități rebele. Mihail Psellos (1017-1078) a încercat, în *De operatione daemonum*, o primă clasificare a lor, obținând numai șase varietăți. Nu o voi cita însă aici.

Clasificarea lui Alphonso de Spina este mult mai elaborată, mai subtilă, mai vastă. Încearcă să cuprindă în diviziunile sale întreaga mulțime a fapturilor diabolice. *Nota bene:* în faimoasa lucrare *De praestigiis daemonum*, tipărită în anul 1569, Johann Wier a calculat că, în prezentul lui, existau 7.409.127 demoni, conduși de 79 de prinți, aflați, fiecare în parte și toți laolaltă, sub schiptrul lui Lucifer. Alphonso de Spina tinde, așadar, spre completitudine. Într-o traducere personală, enumerarea lui are aspectul de mai jos: a) demoni care influențează negativ soarta omului, b) care sunt străvezii ca strigoii, fantomele și batistele, c) incubi și succubi (o singură categorie), d) care umblă în grupuri precum oștirile, e) care de aproape seamănă cu pisicile, iepurii, câinii sau alte ființe familiare, f) care induc coșmaruri, g) care se nasc din amestecul seminței omenești cu o sămânță demonică, precum Antichristul descris de Adso de Montier-en-Der, pe la anul 954, într-o epistolă amănunțită, solicitată de către regina Gerberga și cunoscută astăzi sub titlul *De ortu et tempore Antichristi*, h) înșelători, perfizi, feloni (o singură specie), i) care îi persecută pe sfinți, f) care îndeamnă femeile bătrâne să încalce pe mătură și să străbată întunecimile până la Sabat.

Rezultă, dacă nu greșesc, zece specii. În pofida perfecțiunii decadei, se observă imediat că această înșiruire pestriță urmează mai multe criterii. Nici unul nu ține seama de vreo proprietate esențială a demonilor, cu excepția, poate, a răutății și perversiunii. Toate evocă trăsături numai aparente, percepții, vedenii, închipuiri. Demonul pare într-un fel sau altul *cuiva* (este *angel de luz* sau demon *lucifug*, după cum afectează retina și sensibilitatea), după cum produce o anume trăire unui subiect uman: vise întortocheate, derive ale destinului, coșmaruri, părelnicii. Alphonso de Spina nu descrie vreo esență diabolică; el încearcă pur și simplu să ordoneze coșmarul.

Aș menționa în treacăt că această clasificare ireproșabilă nu-l include pe Belzebuth, prințul muștelor.

Sinonimia dezordinii

Dacă Michel de Montaigne, în eseuri (precum

acela despre experiență), produce dezordine la nivelul principiilor, fiindcă pune în discuție clasificările și separațiile dintre discipline (ceea ce nu face, să zicem, Jean Bodin, în *Universae naturae theatrum*)⁶, Gottfried Wilhelm Leibniz formulează cu limpezime problema: a găsi pentru un individ locul potrivit într-o clasă, într-o colecție, este întotdeauna o operație dificilă (dar nu imposibilă!). O spune, de exemplu, Théophile, reprezentantul lui Leibniz, în *Nouveaux essais sur l'entendement humain*, II: 21.

Mai întâi, Théophile propune o analogie geografică. Suma cunoașterii poate fi comparată cu un ocean *neîntrerupt și continuu*. Între părțile acestui ocean (dar și în cunoaștere), granițele sunt pur arbitrare. Astfel, este o simplă convenție, o ipoteză să delimităm o regiune caledoniană a oceanului de o regiune atlantică. Tot o ipoteză este să despărțim o regiune etiopiană de regiunea din vecinătatea Indiei. La propriu, nimic nu delimitează imensitatea apelor. În cuprinsul oceanului, nu există, așadar, granițe, limite, vecinătăți, însoțiri neîndoielnice. Până la urmă, harta lui este o construcție a minții. Tot o construcție a minții este și harta cunoașterii. Delimitările, ierarhiile, clasificările rămân niște convenții. În al doilea rând, precizează Théophile, suma cunoștințelor ar putea fi comparată cu mulțimea cărților dintr-o bibliotecă. În principiu, biblioteca este o clasificare fără rest a totalității cărților. Deși cartea (sau conținutul ei) nu este niciodată un obiect univoc, catalogul bibliotecii este mereu și mereu o construcție univocă. E infailibil asemenea catalogului redactat de către bibliotecarii lui Robert Musil. Include toate titlurile și numai o singură dată. În pofida acestei precizii bibliografice, de multe ori, specialistul observă imposibilitatea de a găsi unui autor anume locul propriu. Titlul lui ar putea sta, cu egală îndreptățire, și sub rubrica epistemologiei, și sub rubrica metafizicii. E cazul *Criticii rațiunii pure*. Depinde cum o interpretăm.

Théophile nu se înșală: "Cei care ordonează o bibliotecă nu știu, de multe ori, unde să așeze anumite cărți, stând nehotărâți între două sau trei locuri deopotrivă de potrivite". Orice ezitare a bibliotecarului strică ordinea cunoașterii și produce neliniște. În sfârșit, Théophile discută ideea de enciclopedie, de carte totală, ca rezumat al tuturor adevărilor, al tuturor cunoștințelor acumulate la un moment dat de comunitatea luminată a savanților. Dar enciclopedia nu poate fi un fapt de agregare, de juxtapunere indiferentă a cunoștințelor, cum cred nominaliștii. Ea trebuie să aibă "multe trimiteri de la un loc la altul, dat fiind că majoritatea lucrurilor pot fi văzute din perspective diferite, iar un adevăr poate avea poziționări multiple, potrivit diverselor sale raporturi [cu celelalte adevăruri și cunoștințe]..."

Dacă Gottfried Wilhelm Leibniz nu ar fi fost atât de concis în secțiunea II: 21 din *Nouveaux essais...*, ar fi ajuns, poate, la o concluzie și mai ascuțită. Să refacem argumentul: dacă într-o enciclopedie nu poate fi evitată repetarea termenilor; și dacă fiecui nume și fiecui lucru desemnat (fieci individ nominal sau real)

aparțin inevitabil mai multor categorii; și dacă a clasifica înseamnă, prin definiție, a preciza locul unui individ într-o clasă, într-o mulțime; și dacă pentru fiecare termen din enciclopedie, după cum vede însuși autorul *Monadologiei*, există mai multe locuri “deopotrivă de potrivite”; și dacă locul fiecărui individ nominal (și al fiecărui individ real) nu este doar unul singur, atunci concluzia se enunță în chipul următor: unul și același element aparține, în același timp, unei specii, fiecărei specii și tuturor speciilor, ceea ce, se înțelege de la sine, este cu neputință și nimicitește însăși noțiunea de clasificare. Ca atare, ideea de carte totală, completă și definitivă se vădește a fi un proiect *imposibil*. Nimic nu închide această carte. Până la urmă, Leibniz nu a construit enciclopedia la care visa. Ar fi fost, de altfel, o încercare deșartă, fiindcă o astfel de carte (chiar în descrierea moderată din secțiunea II. 21 din *Nouveaux essais...*) nu ar putea avea nici început, nici mijloc și nici sfârșit, fiindcă nici punctele de vedere din care putem considera universul nu au început, mijloc și sfârșit.

În treacăt fie spus, Alfred Jarry (în faimoasa lui biografie *Gestes et opinions du docteur Faustroll, 'pataphysicien*, II: 8) pretinde că însăși ‘patafizica’ nu ar fi altceva decât o știință a indivizilor haotici și a pluralităților discrete: “la ‘pataphysique sera surtout la science du particulier, quoiqu'on dise qu'il n'y a de science que du général”. Și, la urma urmelor, nu ar fi o îndrăzneală prea mare, cred, dacă am vedea în *Monadologia* lui Gottfried Wilhelm Leibniz o ciornă introductivă și anacronică a ‘patafizicii, în stilul complicat al barocului.

Structurile de ordine propuse, mai aproape de vremea noastră, de matematici, arborescențele vertiginoase, grafurile ce amintesc *miriogonul* lui Descartes ne uimesc. Cu toate acestea, realitatea rămâne fluidă, confuză, evanescentă. Ea refuză logica mulțimilor și relația de apartenență. În *Analiticele secundă* și în *Părțile animalelor*, Aristotel a blamat operația clasificării: este un silogism lipsit de eficacitate. Peste timp, Denis Diderot a văzut în orice punere în ordine, în orice indexare, o tentativă de a anexa un anume individ la ”ceva mai mare” decât el. În acest chip, individul devine captivul structurii înglobante. Este de preferat individul care se situează în afara oricărei ordini, izgonitul, liminalul, exemplarul “atopic”.

În *Supplément au voyage de Bougainville*, Diderot scrie: “Nu vă încredeți în cel ce vrea să pună lumea în ordine. A ordona înseamnă întotdeauna a deveni, prin violență, stăpânul celorlalți”⁸. În alte cuvinte, operațiile taxinomice nu sunt niciodată indiferente și imparțiale. Clasificările amăgesc. Ordinea nu rezultă din (și nu e impusă de) realitate ori de un demiurg riguros. Ea nu se poate deduce din coerența lumii, cum credeau medievalii, cum credea Alexander Neckam, cum credea Vincent de Beauvais. Ordinea nu emană din natură, așa cum au spus sofștii greci, iar natura nu mai este o dezvoltare procesională a lumii arhetipurilor din intelectul divin, așa cum socoteau gânditorii neo-platonici. Nici o teorie “universală” a ordinii (sintagma aparține filosofului

Josiah Royce) nu poate da seama de ordinele locale, doar presupuse, ale realității. Totuși, după (și în pofida credințelor lui) Descartes, Leibniz și Diderot, herboriștii, zoologii, (al)chimiștii, cristalografii au încercat să învingă dificultățile. Și au avut, adeseori, iluzia că au reușit. Dar această izbândă îndoielnică se datora unui fapt precis: delimitarea riguroasă a domeniului de clasificat. În schimb, dacă domeniul nu ar fi avut margini, iar indivizii nu ar fi fost numărabili, clasificarea ar fi devenit o simplă vanitate...

Dintr-un registru impresionant, ofer, în acest eseu, doar câteva exemple de domenii care se pot rânduiri fără greș. Voi spune astfel. Fructele în smochinul blestemat de Iisus, cercurile pătrate, muștii de aur ai lui Alexius von Meinong, anii de domnie ai regelui Ubu, asasinul lui Venceslas, în Boemia, facerile de bine ale satanei nu depășesc cifra 0. Unul neo-platonicienilor, pasărea Phoenix, ochii Ciclopului, locuitorii actuali ai raiului, apostolii care l-au trădat pe Iisus, *summum ens*, șira spinării nu trec dincolo de cifra 1. Tot unu este și universul sensibil, în opinia logicienilor medievali. Silabele în cuvintele *haos*, *distih* și *tripod*, personajele vizibile din *Așteptându-l pe Godot*, aripile șoimului maltez, amigdalele nu trec de cifra 2. Ipostasurile Sfintei Treimi, fiii lui Noe, stilurile arhitectonice grecești, criticele lui Kant, coroanele din tiara Suveranului Pontif, magii, categoriile lui C. S. Peirce, diviziunile *Divinei comedii* (și ale lumii de dincolo) nu întrec cifra 3. Altminteri, tot 3 sunt condițiile căutării adevărului, după sfântul Augustin: în primul rând, umilința; în al doilea rând, umilința; în al treilea rând, umilința (cf. Epistola 118, 2). Umorele corpului, evangheliile canonice, temperamentele, speciile nimicului în *Critica rațiunii pure*, consoanele în numele inefabil al lui Dumnezeu, propozițiile modale în pătratul lui Boethius nu se ridică peste cifra 4. Degetele mâinii drepte, degetele mâinii stângi, elementele în cosmologia chineză, navele basilicii Sfânta Sofia, fecioarele smintite nu trec de cifra 5. Tot 5 sunt și fecioarele înțelepte. Zilele Creațiunii, laturile hexagonului, brațele sfeșnicului sfânt la iudei, tratatele din *Organon*: 6. Zilele săptămânii, stromatele lui Clement din Alexandria, părțile *Cântării cântărilor*, cerurile în cosmologia lui Beda Venerabilul, pecetele cărții din Apocalips, propozițiile din *Tractatus logico-philosophicus*: 7. Cerurile în cosmologia lui Rhabanus Maurus, paradisurile lui Allah, petalele florii de lotus, muncile lui Hercule, cruciadele: 8. Ierarhiile îngerilor, în clasificarea lui Pseudo-Dionisie, treptele până la tronul împăratului Chinei, fericirile: 9. Cerurile la manihei, triunghiul echilateral al lui Pythagora (tetraktys), coarnele Fiarei care urcă din abis, decalogul, categoriile lui Aristotel: 10. Apostolii care nu l-au trădat pe Iisus, drapelele într-o anume lojă secretă: 11. Triburile lui Israel, nestematele prinse în pectoralul lui Aaron, porțile și temelile noului Ierusalim, categoriile kantiene: 12. Convivii la Cina cea de Taină, divinitățile care se închină zeului *Treisprezece*, în *Popol Vuh*: 13. Versurile într-un sonet elisabethan: 14.

Semnele prevestitoare ale sfârșitului iminent al lumii: 15. Caracterele lui Theophrast: 30. Făpturile în bestiarul latin (ultima este *lacerta*): 37. Versetele în *Egloga a IV-a* a lui Vergiliu: 63. Păcatele la sfântul Bernardino da Siena: 70; la predicatorii reformați: 255. Numărul sfinților episcopi la primul conciliu ecumenic de la Nikaea: 318. Anii vieții lui Matusalem: 969. Drahmele solicitate de curtezaia Lais oratorului Demostene: 10.000 (10.000 reprezintă în viziunea grecilor din Antichitate numărul simbolic al imposibilității).

Cristalele sunt și ele în număr finit. Flora, lapidariul, elementele chimice, la fel. Neîndoios, exemplele sunt legiune, dar legiunile, chiar în vremea lui Iulius Caesar, nu erau în număr mai mare de XXVIII. Abia în urma reformelor lui Caius Aurelius Valerius Diocletianus, legiunile s-au înmulțit la C. Să ne întoarcem la temă.

S-a dovedit la o examinare recentă că Enciclopedia franceză este un gen literar hibrid, anti-sistematic și anti-metafizic. Ea "introduce negreșit un element robust de dezagregare [și dezordine] în sânul științei cristalizate în discipline și ierarhii" (Tege, 1995: 144). Constatarea dezordinii și abandonul oricărei încercări de a o institui într-un anume domeniu reprezintă, așadar, o realitate post-enciclopedică și post-kantiană. O dovedește, în primul rând, eșecul enciclopediei lui Joseph Panckoucke, un monument consacrat unor expuneri strict metodice. Nu am întâlnit enunțul "orice clasificare e taratogenă" la Aristotel sau Iamblichos. Nici nu-l puteam întâlni. Nu ei au conceput entitatea suplimentară, restul, dezordinea... L-am întâlnit, firește, într-un studiu modern.

Georges Perec, de exemplu, găsește că orice clasificare este utopică, fiindcă încearcă să atribuie fiecărui loc un anume lucru și fiecare lucru unui anume loc. În universul acestei utopii, nu mai există hazard, diferență, amestec. Intellectul birocratic face din multiplu *tabularasa*. Proiectul este cu adevărat deprimant. La urma urmelor, remarcă Perec, la o investigație sumară, odinea și dezordinea nu sunt altceva decât două substantive care desemnează unul și același lucru: chipul ironic al hazardului...

Nu este ciudat, totuși, că vocabularul care traduce acțiunea de a clasa nu a fost încă examinat cum se cuvine de către specialiștii în taxinomie? A rămas haotic. Prin urmare, să-l arhivăm minuțios, după sugestia aceluiași Georges Perec: a aranja, a bifa, a cataloga, a cenzura, a clasifica, a decupa, a deosebi, a dispune (*ordonnancer*: a ordona), a enumera, a fixa, a grupa, a identifica, a ierarhiza, a indexa, a împărți, a înscrie, a inseria, a înșirui, a localiza, a numerota, a ordona, a poziționa, a prescrie, a regrupa, a repartiza, a repertoria, a sorta, a specifica. Și încă: a arhiva, a caracteriza, a consemna, a circumscrie, a defini, a discrimina, a distinge, a distribui, a inventaria, a înregistra, a lista (sic!), a marca, a opune, a recenza, a repera, a rândui, a selecta, a subsuma⁹.

Nu spun că n-am îmbogățit (sub aspectul profunzimii ideatice și acurateței!) această enumerare¹⁰.

Note:

1. S-ar putea, totuși, să mă înșel. În același eseu, Borges afirmă explicit: "Nu există o clasificare a universului care să nu fie arbitrară și conjecturală. Pricina este foarte simplă: nu știm ce este universul... Neputința de a pătrunde schema divină a universului nu poate, firește, să ne disuadeze de la planuirea unor scheme umane, chiar dacă știm prea bine că acestea sunt doar provizorii" (2006: 248). Despre arbitrarul oricărei clasificări alfabetice (și al oricărei clasificări, în genere) au vorbit, înaintea lui Borges, autorii enciclopediei franceze.
2. Pentru cititorii curioși, ofer în bibliografie datele complete ale publicației: Ducheyne, 2005: 110-116.
3. Fenomenul este adamic și a fost desemnat de lingviști prin sintagma "penuria nominum".
4. Iată sonetul: "Las traslúcidas manos del judío / labran en la penumbra los cristales y la tarde que muere es miedo y frío. / (Las tardes a las tardes son iguales.) // Las manos y el espacio de jacinto / que palidece en el confin del Ghetto / casi no existen para el hombre quieto / que está soñando un claro laberinto. // No lo turba la fama, ese reflejo / de sueños en el sueño de otro espejo, / ni el temeroso amor de las doncellas. // Libre de la metáfora y del mito / labra un arduo cristal: el infinito / mapa de Aquel que es todas Sus estrellas".
5. Michel Foucault, *Les mots et les choses*, Paris: Gallimard, 1966, pp.7-16.
6. Ann Blair, "Bodin, Montaigne, and the Role of Disciplinary Boundaries", 1997, 29-40.
7. Grafia corectă și completă a termenului *'pataphysique*, susține fondatorul disciplinei, reclamă un apostrof inițial.
8. cf. Diderot, *OEuvres*, 1951, p.999.
9. cf. Perec, *Penser/Classer*, 1985, pp.15, 152 [enumerarea], 155, *passim*.
10. Cineva a întocmit nu de mult o sinonimie a a unei dezordinii particulare: a realizat lista alfabetică a sinonimelor pe care limba franceză le-a propus pentru cuvântul *désordre*. A identificat deocamdată 117. Nu lipsesc, firește, haosul, conștiința, disperarea, infernul...

Bibliography:

- Blair, Ann, "Bodin, Montaigne, and the Role of Disciplinary Boundaries", in Kelley, Donald R. (ed.), *History and the Disciplines: The Reclassification of Knowledge in Early Modern Europe*, Rochester, NY: University of Rochester, 1997, 29-40
- Borges, Jorge Luis, "Limba analitică a lui John Wilkins", în *Eseuri*, traducere de Cristina Hăulică, Iași: Polirom, 2006, pp.245-248.
- Diderot, Denis, *OEuvres*, Paris, Gallimard, 1951.
- Ducheyne, Steffen, "Paul Otlet's Theory of Knowledge and Linguistic Objectivism", *Knowledge Organisation*, 32: 3 (2005): 110-116.
- Foucault, Michel, *Les mots et les choses*, Paris: Gallimard, 1966.
- Perec, Georges, *Penser/Classer*, Paris: Éditions du Seuil, 1985.